

بررسی و مطالعه نقوش و کتیبه سکه‌های ساسانی موزه رشت

آمنه بیشه کلایی*

۱ گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی، دانشکده زبان و ادبیات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران. نویسنده مسئول: bishekolai@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
تاریخ‌ها	سکه‌های باستانی و علم سکه‌شناسی همواره در کنار سایر یافته‌های باستان‌شناسی، نقش مهمی در رفع ابهامات مربوط به تاریخ و فرهنگ تمدن‌های کهن ایفا می‌کنند. در سرزمین کهن ما نیز در ادوار مختلف تاریخی، سکه‌هایی ضرب شده‌اند که در کنار نقش تجاری و اقتصادی، بازتاب‌دهنده شرایط اجتماعی، سیاسی، جغرافیایی و فرهنگی زمان ضرب خود هستند. نمونه‌های بارز این سکه‌ها، سکه‌های ساسانیان است که با ویژگی‌های منحصر به فرد خود، به‌طور بارزتری بیانگر اوضاع مذهبی زمان خویش‌اند. هر یک از بخش‌های مختلف این سکه‌ها از قبیل جنس، نوشته، نقوش و وزن، اطلاعات مفیدی درباره آن دوره در اختیار پژوهشگران حوزه‌های گوناگون قرار می‌دهد. امروزه بسیاری از این سکه‌ها زینت‌بخش موزه‌های داخل و خارج از کشور هستند. در موزه رشت (استان گیلان)، سکه‌های ساسانی بسیاری به چشم می‌خورد که در این پژوهش، به مطالعه و بررسی نقوش آن‌ها پرداخته شده است. نگارنده ضمن بازدید از این موزه، نخست این سکه‌ها را مورد ارزیابی قرار داد و سپس با گردآوری اطلاعات از مجموعه‌های مختلف و مطالعات کتابخانه‌ای، به توصیف این سکه‌ها پرداخته است تا با طبقه‌بندی دقیق‌تر، اطلاعات کامل‌تری در اختیار پژوهشگران مرتبط قرار دهد.
واژگان کلیدی	
ساسانی	
سکه	
موزه	
رشت	
نقوش	

استناد: بیشه کلایی، آمنه (۱۴۰۳). بررسی و مطالعه نقوش و کتیبه سکه‌های ساسانی موزه رشت. باستان‌شناسی ایران، ۱۴ (۲)، ۹۵-۱۱۶.

<https://doi.org/>

© ۱۴۰۳ (۲۰۲۵) نویسندگان مقاله، نشریه باستان‌شناسی ایران، مجله دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر.

An Examination and Study of the Iconography and Inscriptions of the Sasanian Coins in the Rasht Museum

Ameneh Bishekolai ^{1*}

1. Department of Ancient Culture and Languages, Faculty of Literature and Languages, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran. Corresponding author: bishekolai@gmail.com

Article Info

History

Received: November 20, 2024

Accepted: January 07, 2025

Keywords

Sasanian

Coin

Museum

Rasht

Motifs

Abstract

Ancient coins and the science of numismatics have always played a significant role—alongside other archaeological findings—in clarifying ambiguities related to the history and culture of ancient civilizations. In our ancient land as well, coins were minted during various historical periods that, beyond their commercial and economic function, reflect the social, political, geographical, and cultural conditions of their time. A prominent example of such coins is the Sasanian coinage, which—with its unique features—clearly illustrates the religious circumstances of its era. Each element of these coins, including their material, inscriptions, imagery, and weight, offers valuable information about the corresponding period for researchers across various disciplines. Today, many of these coins are housed in museums both inside and outside of Iran. The Rasht Museum (located in Gilan Province) contains numerous Sasanian coins, which are the subject of this study. The author, following a visit to the museum, first evaluated these coins and then, through gathering information from various collections and conducting library research, described them in order to provide a more detailed classification and offer more comprehensive data for relevant researchers.

Citation: Bishekolai, A. (2025). An Examination and Study of the Iconography and Inscriptions of the Sasanian Coins in the Rasht Museum. *Archaeology of Iran*, 14(2), 95-116.

<https://doi.org/>

© 2025 Authors, *Archaeology of Iran*, Journal of Islamic Azad University, Shushtar Branch.

مقدمه

در سال‌های آغازین سده سوم میلادی، زمانی که اشکانیان درگیر جنگ با روم و کشمکش‌های داخلی بودند، اردشیر در برابر اردوان چهارم سر به طغیان برداشت. وی توانست فرمانروایان محلی پارس و استان‌های همجوار را از قدرت برکنار کرده و سرانجام در سال ۲۲۴ میلادی در دشت هرمزگان، اردوان را شکست داده و به قتل برساند. از آن زمان، اردشیر عنوان «شاهنشاه» را اختیار کرد و روند گسترش سرزمینی را آغاز نمود که بعدها با عنوان «ایران‌شهر» یا سرزمین آریایی‌ها شناخته شد (Daryaei, 2012: 187).

سلسله ساسانی از سده سوم تا هفتم میلادی بر ایران حکومت راند و آخرین امپراتوری ایران پیش از ورود اسلام را شکل داد. نام این سلسله برگرفته از ساسان، شخصیت بزرگ خاندان پارس و موبد بزرگ معبد آناهیتا در استخر است.

اردشیر در اوایل دهه ۲۴۰ میلادی، شاپور را به عنوان ولیعهد خود برگزید. شاپور که سال‌ها برای جانشینی آموزش دیده بود، همانند پدر، پادشاه و جنگجوی توانا بود. در دوران سی‌ساله سلطنت او، شکست‌های سنگینی به رومیان وارد آمد و پیروزی‌هایی نیز در مشرق برای ایران حاصل شد (هرمان، ۱۳۷۳: ۸۶).

شاپور، به سبب فتوحات فراوان، در کتیبه‌ها و سنگ‌نوشته‌ها خود را «شاهنشاه ایران و انیران» خوانده است، هرچند که در سکه‌ها تنها لقب «شاهنشاه ایران» بر جای مانده است.

از جمله شخصیت‌های برجسته در عصر شاپور اول، موبد کرتیر بود. کتیبه‌ای متعلق به او که بر ضلع شرقی بنای کعبه زرتشت حک شده، نشان می‌دهد که وی از بانفوذترین چهره‌های مذهبی آن دوران به شمار می‌رفته است (تفضلی، ۱۳۷۵: ۹۰). در دوره بهرام دوم، کرتیر به اوج قدرت دست یافت. در دوران سلطنت این پادشاه، جنگی میان ایران و روم درگرفت که در پی آن، در سال ۲۸۳ میلادی، معاهده‌ای مبنی بر واگذاری ارمنستان و بین‌النهرین به روم منعقد شد (کریستین‌سن، ۱۳۹۴: ۳۱۹).

بهرام سوم، فرزند بهرام دوم، پس از ۱۸ سال جانشین پدر گردید، اما تنها پس از حدود چهار ماه، توسط نرسی، پسر شاپور اول و عموی بهرام دوم، از سلطنت خلع شد (نولدکه، ۱۳۷۸: ۸۰). نرسی که از حمایت ارتش و بزرگان برخوردار بود، قدرت را در شمال ایران به دست گرفت. او که خود را وارث قانونی سلطنت می‌دانست،

بلافاصله پس از رسیدن به قدرت، نام بهرام را از کتیبه بیشاپور زدود و نام خود را جایگزین نمود (فرای، ۱۳۸۰: ۳۵۴). شاپور دوم، ملقب به ذوالکثاف، در سال ۳۰۹ میلادی به سلطنت رسید و به شکلی بی‌سابقه به مدت ۷۰ سال بر تخت سلطنت نشست. دوران فرمانروایی وی از پرتحول‌ترین دوره‌های ساسانی به شمار می‌رود، چنان‌که سرزمین‌هایی که پیش‌تر از دست رفته بودند، از جمله بخش‌هایی از کوشان، مجدداً به خاک ایران ملحق شدند (فرای، ۱۳۸۰: ۲۳۳).

قباد، پس از به سلطنت رسیدن، وزیر اعظم را که در خلع بلاش نقش داشت، به قتل رساند که این اقدام به تضعیف جایگاه سیاسی او انجامید. با این حال، عامل اصلی تضعیف او پیروی از تعالیم مزدک، اصلاح‌گر اجتماعی آن دوران بود (فرای، ۱۳۸۰: ۲۴۸-۲۵۰). قباد در دوران حیات خود، خسرو را از میان سه پسرش به عنوان ولیعهد برگزید. با به قدرت رسیدن خسرو، ملقب به انوشه‌روان، جان تازه‌ای در کالبد شاهنشاهی دمیده شد. او به بهانه توطئه مزدکیان برای به قدرت رساندن کاووس، در زمان ولیعهدی خود، تمامی پیروان مزدک را قتل عام کرد.

مسعودی روایت می‌کند که پس از این اقدام، لقب نوشیروان به خسرو اعطا شد، اما نظر عقلانی‌تر آن است که این نام از «نوشک‌روان» به معنای «روح جاویدان» مشتق شده باشد (سایکس، ۱۳۶۸: ۶۱۸).

شاپور دوم، ملقب به ذوالکثاف، در سال ۳۰۹ میلادی به سلطنت رسید و بنا بر تقدیر، هفتاد سال بر تخت شاهنشاهی نشست. در دوران حکومت او که از مهم‌ترین ادوار ساسانی به شمار می‌رود، ایران تحولات فراوانی را تجربه کرد و توسعه یافت، به گونه‌ای که اراضی از دست‌رفته، از جمله بخشی از سرزمین کوشان، بار دیگر به قلمرو ایران بازگردانده شد (فرای، ۱۳۸۰: ۲۳۳).

قباد پس از به قدرت رسیدن، ابتدا وزیر اعظم را که در براندازی بلاش نقش داشت، به قتل رساند و این اقدام به تضعیف موقعیت او انجامید. با این حال، عامل مهم‌تر در تضعیف او، پیروی از آیین مزدک بود که در آن زمان ظهور کرده بود (فرای، ۱۳۸۰: ۲۴۸-۲۵۰).

قباد در دوران حیات خود تصمیم گرفت جانشینی برای خود برگزیند و از میان سه پسرش، خسرو را به ولیعهدی برگزید. با به

نوشته‌هایی متفاوت با سایر سکه‌ها داشته باشند. سپس به بررسی و توصیف نقوش و کتیبه‌های این سکه‌ها بر اساس منابع کتابخانه‌ای پرداخته می‌شود. همچنین، برخی از رویدادهای تاریخی مربوط به پادشاهانی که این سکه‌ها به ایشان منسوب هستند نیز مورد اشاره قرار گرفته است.

مشخصات کلی نقوش و نمادهای سکه‌های ساسانی

یکی از ویژگی‌های بارز سکه‌های ساسانی، شباهت تصاویر و چهره‌ای مشخص از فرمانروایان است. در اغلب سکه‌ها، تصویر نیم‌تنه شاه در حالی نقش شده که به سمت راست می‌نگرد. در برخی از سکه‌های این دوره، تصویر شاه به همراه جانشین او، و در برخی از سکه‌های بهرام دوم، تصویر سه‌گانه شاهنشاه، بانوی بانوان و جانشین شاه دیده می‌شود. بر تاج اغلب شاهان ساسانی نیز مظاهر ایزدان مقدس آیین زرتشتی نقش بسته است (سرفراز و آورزمانی، ۱۳۸۵: ۸۷-۸۸).

در بعضی از سکه‌های نادر، تصویر شاه به صورت تمام‌رخ نمایان شده است. گوبل بر این باور است که هدف از نمایش تمام‌رخ پادشاه، القای شکوه و جلال او به هنگام جلوس بر تخت، برای بینندگان بوده است که "فر" شاهی را مشاهده می‌کردند (گوبل، ۱۳۹۱: ۶۵).

مطالعه دقیق سکه‌های ساسانی اطلاعاتی سودمند درباره پوشش، آرایش مو، ریش، و زیورآلات مورد استفاده در آن دوره به دست می‌دهد. محاسن شاهان اغلب به شکل حلقه‌هایی مجعد و به‌طریقی هنرمندانه آرایش شده‌اند. تمامی پادشاهان، جامه‌های رسمی و باشکوهی بر تن دارند. لباس رسمی شاه از ردایی پرزرق‌وبرق تشکیل شده که در تصویر سکه، یقه مرواریددوز آن به‌وضوح دیده می‌شود. از دوره پیروز به بعد، به جای یقه، گردنبندی بر گردن شاه ظاهر می‌شود (گوبل، ۱۳۹۱: ۷۰).

سکه‌های ساسانی افزون بر ارزش اقتصادی، اهمیت تاریخی بالایی نیز دارند. چرا که بر هر سکه، تصویر پادشاهی که سکه به نام او ضرب شده دیده می‌شود و هر یک از این پادشاهان، تاج مخصوص به خود را دارند. این موضوع، یکی از مهم‌ترین راهنماها برای شناسایی شاهان و تعیین انتساب سکه‌ها به آن‌هاست. امینی در این زمینه می‌نویسد: «با ضرب سری جدید سکه‌های اردشیر،

قدرت رسیدن خسرو، که لقب انوشه‌روان یافت، جان تازه‌ای در کالبد شاهنشاهی دمیده شد. او به بهانه توطئه مزدکیان برای نشان دادن کاووس بر تخت، در زمان ولیعهدی خود، تمام پیروان مزدک را قتل‌عام کرد.

مسعودی نقل می‌کند که پس از این واقعه، خسرو به لقب نوشیروان یعنی پادشاه جدید، نامیده شد، اما آنچه به عقل نزدیک‌تر است، این که این لقب از «نوشک‌روان» به معنای روح جاویدان گرفته شده باشد (سایکس، ۱۳۶۸: ۶۱۸).

پس از پوران، چندین پادشاه دیگر از جمله گشنسب‌ده، آذرمدخت (خواهر پوران)، پیروز دوم، هرمز پنجم و خسرو چهارم به قدرت رسیدند. در این میان، دوران سلطنت آذرمدخت از اهمیت بیشتری برخوردار است. پس از یک دوره کوتاه سلطنت او و در حدود سال ۶۳۲ میلادی، یزدگرد سوم، پسر شهریار و نواده خسرو پرویز، که واپسین عضو خاندان ساسانی به شمار می‌رفت، به پادشاهی رسید. او در معبد آناهیتا واقع در استخر تاج‌گذاری کرد. گوبل می‌نویسد که در دوران بحرانی کشور، آناهیتا به عنوان رب‌النوع اصلی خاندان ساسانی، مورد توجه ویژه قرار گرفت (شیپمان، ۱۳۹۶: ۱۰۸).

رستم، وزیر بزرگ و فرمانده سپاه مرکزی، تلاش کرد تا نیروهای ساسانی را برای مقابله با تهدید تازیان منظم سازد، اما در نهایت، ایرانیان در سال ۶۳۶ میلادی در نبرد قادسیه از تازیان شکست خوردند (فرای، ۱۳۸۰: ۲۶۸). چنان‌که از تاریخ برخی سکه‌ها برمی‌آید، سلطنت یزدگرد از زمان جلوس تا فتح نهاوند حدود ۹ سال به طول انجامید و او ده سال پس از آن نیز زیست، اما همواره در حال گریز بود و دیگر حکومتی نداشت. سلسله ساسانی به مدت ۴۱۵ سال در ایران فرمانروایی کرد و ایرانیان هنوز هم به آن افتخار می‌کنند، چرا که شاهانی چون اردشیر، شاپور و انوشیروان از این دودمان بودند (ملکم، ۱۳۸۳: ۱۱۴-۱۱۵).

در مخزن موزه رشت، بیش از هزار سکه منتسب به شاهان ساسانی نگهداری می‌شود که بسیاری از آن‌ها تکراری، متعلق به ضرب‌خانه‌های یکسان و دارای نقوشی کاملاً مشابه از یک پادشاه هستند.

در این پژوهش تلاش شده است تا سکه‌هایی انتخاب شوند که از نظر وضوح تصویر، کیفیت بالاتری داشته و همچنین نقوش و

تغییرات عمده‌ای در سکه‌ها صورت گرفت، بدین ترتیب که نیمرخ پادشاه - برخلاف سکه‌های اشکانی - به سمت راست بود و نام پادشاه همراه با اوصاف وی، در حاشیه سکه با خط پهلوی ساسانی نوشته می‌شد» (امینی، ۱۳۸۹: ۷۰).

بی‌گمان، نقوش سکه‌های ساسانی ریشه در تصویرپردازی‌های سکه‌های فرمانروایان مستقل پارس دارد. طبیعتاً این نقوش، گذشته از تأثیرپذیری از هنر محلی، با سنت سکه‌زنی دوران اشکانی و گاه حتی در اوایل دوره ساسانی با سکه‌های حکومت‌های خارجی نیز پیوندهایی نزدیک داشته‌اند (گوبل، ۱۳۹۱: ۶۳).

بر روی سکه‌های ساسانی، نقش نیم‌تنه پادشاه دیده می‌شود و در پیرامون آن، نام و عناوین شاهنشاه به خط و زبان پهلوی نگاشته شده است. القابی که در این سکه‌ها معمولاً به کار می‌رود، چنین است: «مَرْدِیْسَنُ یَغ... شاهنشاه ایران و انیران که از ایزدان [فره دارد]». در پشت سکه نیز معمولاً نام پادشاه تکرار می‌شود و نقش آتشگاه یا آتشدان دیده می‌شود (نفیسی، ۱۳۸۳: ۳۸۳). واژه «یغ» یا «بی» در زبان فارسی میانه به معنای خدایگان و سرور است (مکنزی، ۱۳۹۰: ۵۸). به نظر می‌رسد که پادشاهان ساسانی با استفاده از این لقب، در پی مشروعیت‌بخشی به سلطنت خویش بوده‌اند.

وجود عناصر نمادینی چون آتش، آتشگاه، افسر، ماه، ستاره و نقش اهورامزدا در سکه‌ها، نشان از تقدس آتش و استمرار آیین‌های کهن در این دوره دارد.

از جمله نقوش برجسته سکه‌های ساسانی می‌توان به مروارید، پرنده، تک‌بال، بال‌های برافراشته، گیاه، ماه، ستاره، ترکیب ماه و ستاره، تاج‌های کنگره‌دار، تاج‌های کروی‌شکل، کلاه نمدی، گوی کروی، اشعه‌ها و پرتوهای خورشید اشاره کرد که هر یک با اهداف نمادین یا تزئینی خاصی بر سکه‌ها نقش بسته‌اند. جواهراتی همچون گردنبند و گوشواره، همچنین سربندهای مواج نیز در نگاره‌های سکه حضور دارند و کارکردی تزئینی دارند.

در برخی منابع، از مروارید به عنوان مظهری از ایزد مهر یاد شده است. «در یادمان‌های مهری، دانه‌ها یا رشته‌های مروارید در نوک یک یا دو مرغ دیده می‌شوند» (مقدم، ۱۳۸۸: ۴۳). نقش مروارید در تمام سکه‌های شاهان ساسانی، به جز سکه‌های بهرام چهارم،

مشاهده می‌شود. این دایره‌های زنجیروار پیرامون سکه‌ها، به نظر می‌رسد برگرفته از مفاهیم کیهان‌شناختی باشند (یارشاطر، ۱۳۸۰: ۴۳۵).

نقش پرنده بر تاج پادشاهان ساسانی نماد ایزدان اعطاکننده سلطنت، همچون آناهیتا و ورثرغنه، بوده است (یارشاطر، ۱۳۸۰: ۴۳۳). در بسیاری از سکه‌های این دوره، نقش "بال" نیز بر فراز تاج شاهان دیده می‌شود. این بال‌ها به عنوان نمادی از ایزد بهرام، خدای پیروزی، در سکه‌ها نقش بسته‌اند. «این بال‌ها که به صورت مرغ وراغنه با بال‌های گشوده نمایان می‌شوند، بر تاج بسیاری از شاهان ساسانی دیده می‌شوند. اغلب، پس از پیروزی در صحنه نبرد، شاهان ساسانی اقدام به افزودن نقش بال به سکه‌های خود می‌کردند». از میان تجسم‌های ایزد بهرام، دو شکل بیش از دیگران رایج بوده است: یکی به صورت پرنده‌ای تیزپرواز (احتمالاً باز) و دیگری گراز؛ که هر دو در ایران باستان نماد نیرومندی و قدرت بوده‌اند (آموزگار، ۱۳۷۶: ۲۵).

تصویر ماه و ستاره نیز از دیگر عناصر رایج در نقوش سکه‌های این دوره است. پوپ در کتاب شاهکارهای هنری ایران می‌نویسد: «علائم و نقش تاج فرمانروایان ساسانی بر اساس مظاهر آسمانی تعیین می‌شد و آن را با اشکال ستارگان، ماه، خورشید، اجرام آسمانی و زمینی می‌آراستند» (پوپ، ۱۳۸۷: ۶۸). ستاره، در این نقوش، نمادی از خدای تیشتر (ایزد باران) به‌شمار می‌رود. تیشتر «ستاره‌ای تابان و شکوهمند، نخستین ستاره و سرچشمه همه آب‌ها و باران و باروری است» (هیلنز، ۱۳۹۱: ۵۸).

پادشاهان ساسانی خود را همنشین ستارگان می‌دانستند و به همین دلیل، نمادهایی از ستارگان را بر آثار خود به ویژه بر سکه‌ها به تصویر می‌آوردند. در بیشتر آثار دوره ساسانی، نقش یک ستاره به همراه ماه و گاهی در ترکیب‌های مختلف، به ویژه روی سکه‌ها، مشاهده می‌شود. بنابراین، مفهوم این نمادها احتمالاً متغیر بوده است (پرادا، ۱۳۸۳: ۲۹۱). به طور کلی، نقش ماه و ستاره بیشتر در سه جهت اصلی حاشیه سکه‌ها ظاهر می‌شود و ممکن است «متناظر با چهار جهت اصلی باشد و به دعوی پادشاهی کیهانی برای سلطه دنیوی اشاره کند. این نقش از زمان پادشاهی قباد اول آغاز و در دوره خسرو دوم به پشت سکه‌ها نیز گسترش می‌یابد» (یارشاطر، ۱۳۸۰: ۴۳۵). همچنین، بر طبق گفته لوکونین، نقش

ساسانی در استفاده از این نماد از پادشاهان قبلی خود الگوبرداری کرده‌اند.

گوی کروی و ارتباط آن با جهان‌بینی ایرانیان

یکی از ویژگی‌های دیگر تاج‌های پادشاهان ساسانی، وجود گوی کروی در بالای تاج است. ایرانیان باستان باور داشتند که شاه بر زمین فرمان می‌راند است و بر اساس اعتقاد هیلنز، آنان جهان را گرد و هموار همچون بشقابی تصور می‌کردند (هیلنز، ۱۳۹۱: ۲۷). این گوی نمادی از مهر و نشان خانوادگی ساسانیان و همچنین نماد مالکیت بر جهان بوده است. در برخی از سکه‌ها، این گوی به شکل موی‌های جمع شده پادشاه به صورت کره‌ای نقش بسته است (هرمان، ۱۳۷۳: ۹۹).

سه‌گانه‌ها و نمادهای مذهبی

بر روی برخی سکه‌های پادشاهان ساسانی، نشانه‌ای سه‌گانه مشاهده می‌شود که برخی آن را با نشانه سه‌گانه‌ای که به ویژه منشأ کوشانی دارد و احتمالاً از منابع بودایی‌ست، مرتبط می‌دانند و آن را در سکه‌های ضرابخانه‌های شرق مشاهده می‌کنند (گوبل، ۱۳۹۱: ۶۹). به نظر می‌رسد این سه‌گانه اشاره به سه آتشکده مهم زرتشتیان در دوران ساسانیان باشد: آذر گشنسب، آذرفرنبغ، و آذربزین مهر. بر اساس بند هشن، این سه آتش به عنوان سه «فر» در آغاز آفرینش توسط هرمزد به پاسبانی جهان آفریده شده‌اند (بهار، ۱۳۶۹: ۹۵).

اشعه‌ها و پرتوهای خورشید

پرتوهای خورشید و اشعه‌های آن یکی از نمادهای مهم در سکه‌های ساسانی است که به عنوان مظاهری از ایزد مهر (میترا) به چشم می‌خورند. مهر همراه با خورشید از مشرق و مغرب حرکت کرده و بر پیمان‌ها نظارت می‌کند. او پیش از خورشید ظاهر می‌شود و این همراهی باعث شده که مهر بعداً به معنی خورشید نیز تعبیر شود (آموزگار، ۱۳۷۶: ۱۹). برخی از تاج‌های شاهان ساسانی مانند تاج بهرام اول با اشعه‌های خورشید مزین شده‌اند که نماد نور و روشنائی، اصول آیین مزدیسنا و زرتشتی است.

هلال ماه و ستاره از مظاهر پارتیان بوده است (لوکونین، ۱۳۸۴: ۲۵۸). در نامه شاپور دوم به کنستانتین دوم، شاه ساسانی با القابی چون «شاه شاهان، قرین ستارگان و برادر مهر و ماه» توصیف شده است (کریستن سن، ۱۳۹۴: ۱۷۳).

تاج کنگره‌ای و نمادهای مذهبی

تاج کنگره‌ای یکی از نقوش مهم سکه‌های ساسانی است که معمولاً نماد «اورمزد» به شمار می‌آید. این استدلال از نقش برجسته نقش رستم حمایت می‌کند، جایی که اردشیر بابکان در حال دریافت مقام شاهی از ایزد اورمزد است و تاج کنگره‌ای بر سر دارد (غلامی، ۱۳۹۳: ۱۱۷). پوپ معتقد است که کنگره‌ها نمادی از طبقات سه‌گانه بهشت هستند. «گنبد آسمان محاط است از حلقه دندان‌داری که نشانه طبقات سه‌گانه بهشت است و کره سماوی بر بالای آن قرار دارد» (پوپ، ۱۳۸۷: ۶۸). نقش کنگره هم نمادی مذهبی و هم نمادی ملی به شمار می‌آید. این علائم نمادهایی از خدایان هستند که برای نشان دادن رابطه نزدیک خدا و شاه به کار می‌رفته‌اند (پرادا، ۱۳۸۳: ۲۹۰).

تاج و کلاه نمدی

تاج در عهد ساسانیان نمادی از اتصال شاهنشاه به نیروهای آسمانی دوران خود بود. نقوش و تزیینات روی تاج‌ها گواه این مطلب است. چرا که افسر فرمانروایی نماد فر ایزدی به شمار می‌رفت و تنها در اثر رویدادهایی مهم مانند فتوحات عظیم یا شکست‌های ناگوار، پادشاه ممکن بود تاج جدیدی بر سر گذارد. در میان شاهان ساسانی، اردشیر بابکان (مؤسس سلسله ساسانی)، شاپور اول، شاپور دوم و فیروز به دلایل مختلف دارای تاج‌های متنوعی بودند (سرفراز و آورزمانی، ۱۳۸۵: ۹۳). در برخی سکه‌ها نقش کلاه نمدی نیز مشاهده می‌شود. این نقش از دیگر تصاویر مهم در سکه‌های دوران ساسانی است و نخستین بار در سکه‌های اردشیر بابکان دیده می‌شود. نقش کلاه نمدی در سکه‌های ساسانی به وضوح از تاج‌های پادشاهان اشکانی الهام گرفته شده است. در بسیاری از تاج‌های شاهان اشکانی، کلاه نمدی به شکلی خاص وجود دارد که به نظر می‌رسد شاهان

روبان‌ها و نمادهای آسمانی

در دوره ساسانی، روبان یکی از عناصر اصلی در طراحی تاج‌ها به شمار می‌رفت. تاج‌های ساسانی همواره دارای دو جفت روبان بودند که به صورت آزاد از تاج آویخته می‌شدند. این روبان‌ها احتمالاً نمادی از باریکه‌های ابر بوده و نشانه‌ای از ارتباط شاه با قدرت‌های آسمانی به شمار می‌رفتند (پوپ، ۱۳۸۷: ۶۷).

نقوش گیاهی در سکه‌های ساسانی

نقوش گیاهی در سکه‌های ساسانی به میزان محدودی دیده می‌شود. یکی از سکه‌هایی که نقش گیاهی به وضوح در آن قابل مشاهده است، سکه نرسی می‌باشد. در دوره ساسانی، طبیعت جایگاه ویژه‌ای داشت و میراث‌دار بسیاری از سنت‌های کهن از جمله آیین‌های زردشتی، مهری و مانوی بود که در تمامی آنها درخت نقش محوری داشت (دادور و منصوری، ۱۳۸۵: ۱۰۰).

آتشدان و اهمیت آن در سکه‌ها

از دیگر نقوش مهمی که در پشت سکه‌های ساسانی مشاهده می‌شود، نقش آتشدان است. در دوران ساسانیان، آتش به عنوان موضوع مرکزی شعائر آیین زرتشتی در سکه‌های پارس، سرزمین ساسانیان، به کار گرفته شد. نقش آتشدان در سکه‌های شاهان محلی پارس در دوره پس از هخامنشی رایج بود. آتش برای پارسیان به عنوان «پسر اهورامزدا» محسوب می‌شد و در دین زرتشتی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. از این رو، در سکه‌زنی ساسانیان، که از دوره اردشیر بابکان آغاز شد، نقش آتشدان در پشت سکه‌ها به نماد مسلط تبدیل شد و در طول چند صد سال حکومت ساسانیان، همواره این نقش در پشت سکه‌ها ضرب می‌شد.

آتشدان به عنوان نمادی از مکان برگزاری مراسم تاجگذاری بوده و آتش آن، آتشی معمولی نبوده، بلکه آتش سلطنتی بود که در آن آتش شعله‌ور می‌شد (Afram and Gyselen, 2012: 41).

تصویر آتشدان در سکه‌ها را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

۱. نقش خود آتشدان

۲. نقش آتشدان به همراه دو تصویر تمام قد در اطراف آن

۳. نقش آتشدان به همراه تصاویر پیرامونی و نیم‌تنه‌ای در میان شعله‌های آتش

در اکثر موارد، پرچم نواری به دور ستون آتشدان بسته شده که این نشان‌دهنده تعلق آتش به شاه است (Boyce, 1987a: 3).

نماد فروهر و استمرار سلطنت

بر روی ستون آتشدان در پشت برخی سکه‌ها، نماد فروهر دیده می‌شود. یکی از تفسیرهای احتمالی برای این نماد، نشان‌دهنده استمرار نسل شاهی است و ممکن است به معنای نشانیدن آتش شاهی برای جانشین شاه یا توسط جانشین شاه باشد (Gyselen, 2003: 40).

ضرابخانه‌ها و نشانه‌های آنها

نام ضرابخانه‌ها یا شهرهای محل ضرب سکه به صورت اختصاری بر روی سکه‌ها نوشته شده است. تعیین تعداد دقیق ضرابخانه‌ها در هر سال در دوره ساسانی به دلیل استفاده اختصاری از نام‌ها و همچنین دو پهلوی بودن علائم خط پهلوی، کار دشواری است (شیپمان، ۱۳۹۶: ۱۶۸).

در آغاز دوره ساسانیان، احتمالاً بیش از سه ضرابخانه مهم وجود نداشت، اما با سفرهای جنگی شاپور دوم به مشرق در سده چهارم میلادی، ضرابخانه‌های جدیدی پدید آمدند. یکی از این ضرابخانه‌ها در منطقه‌ای که امروزه افغانستان نامیده می‌شود، قرار داشت. گاهی برای یک سکه‌خانه چندین نام به کار رفته و بسیاری از ضرابخانه‌ها برای مدت کوتاهی فعال بوده و پس از آن برچیده شده‌اند، احتمالاً به دلیل نیازهای جنگی که منجر به تأسیس آنها شده بود (یارشاطر، ۱۳۸۰: ۴۳۸).

تنوع سکه‌های ساسانی

سکه‌های دوره ساسانی، که طی چهار قرن حکمرانی پادشاهان ساسانی بر ایران ضرب شده‌اند، شامل انواع مختلفی است که هرکدام نمایانگر سلیقه، اعتقادات و میزان عظمت پادشاهان ساسانی هستند. «مسکوکات ساسانی شامل سکه‌های سیمین، مسین و به ندرت زرین بوده که در مبادلات تجاری در مناطق وسیع جریان داشتند. در شهرها، استفاده از سکه گسترش یافت و تعداد

می‌آیند. از دوره ساسانی، سکه‌های متعددی در موزه‌ها و مجموعه‌های مختلف جهان نگهداری می‌شود که هرکدام گویای بخشی از تاریخ و فرهنگ پرفرازونشیب زمان خود هستند. موزه‌ها به‌منظور برآوردن نیازهای جامعه از جمله گردآوری، نگهداری، حفاظت، نمایش و پژوهش در آثار متنوع فرهنگی، هنری و تاریخی مانند سکه‌ها شکل گرفته‌اند. مطالعه و بررسی مجموعه سکه‌های ساسانی موزه رشت نیز گواهی بر این مدعاست؛ چرا که با بررسی دقیق این سکه‌ها می‌توان به درکی تاریخی و تحلیلی از رخدادهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی آن دوران دست یافت.

برخلاف باور عمومی، ارزش سکه‌های باستانی تنها در گرو مواد تشکیل‌دهنده آن‌ها نیست و اصولاً طلا، نقره، مس و آلیاژهای دیگر ملاک اصلی ارزش‌گذاری محسوب نمی‌شوند. چه‌بسا یک سکه مسی، ارزش اطلاعاتی و فرهنگی بیشتری نسبت به سکه‌ای زرین داشته باشد.

این سکه‌ها به‌طور مستقیم نمایانگر وجود ارتباطات تجاری در حوزه نفوذ و گسترش قدرت سیاسی حاکمان هستند. در واقع، با مطالعه پراکندگی و گسترش نوع خاصی از سکه‌ها می‌توان به محدوده تجاری تحت نفوذ سلسله ضرب‌کننده آن‌ها پی برد.

همچنین در بسیاری از موارد، سکه‌ها دارای کتیبه‌هایی به خطوط و زبان‌های گوناگون هستند. این کتیبه‌ها می‌توانند اطلاعات ارزشمندی در اختیار باستان‌شناسان و زبان‌شناسان قرار دهند و در روند رمزگشایی از خط‌ها و زبان‌های ناشناخته مؤثر واقع شوند. در اغلب موارد، یک سوی سکه به تصویر شاه یا حاکم اختصاص دارد و نام پادشاه و تاریخ ضرب سکه نیز بر آن درج شده است. این ویژگی، سندی قابل اتکا برای بررسی توالی تاریخی فرمانروایان یک سلسله به‌شمار می‌رود و می‌تواند خطاها یا نواقص منابع تاریخی مکتوب را اصلاح کند.

سکه‌های ساسانی با ویژگی‌های منحصر به فرد خود، بازتابی بارز از اوضاع مذهبی دوران خود هستند. حکومتی که اردشیر در سال ۲۲۴ میلادی بنیان نهاد، بر دو پایه دین و تمرکز قدرت سیاسی استوار بود. در دوره ساسانی، ظاهراً دین زرتشتی رسمیت یافته بود، اما باور به تثلیث اهورامزدا، آناهیتا و مهر (میترا) همچنان رواج داشت؛ این باورها را می‌توان در نمادها و نگاره‌های سکه‌های ساسانی مشاهده کرد.

زیادی از درهم‌های سیمین ساسانی در ایران و مناطق مجاور به کار گرفته می‌شد» (گیرشمن، ۱۳۷۹: ۴۰۸).

سکه‌زنی ساسانیان و نوآوری‌ها

ساسانیان اولین کسانی بودند که از قطعات نازک فلزی برای ساخت سکه استفاده کردند. این نوآوری باعث شد که فرم‌های کهنه سکه به طور قطعی از صحنه ضرب سکه‌ها حذف شود. از طرفی، ساسانیان همچنان وزن سکه‌های دوران یونانی‌مآبی را حفظ کردند (Göbl, 1971 : 67).

انواع و جنس سکه‌ها

سکه‌های ساسانی شامل طلا، نقره، برنز و آلیاژی از قلع و سرب بودند. رایج‌ترین نوع سکه ساسانی، درهم نقره بود که در مبادلات و جریان‌های اقتصادی به وفور استفاده می‌شد. این سکه‌ها در دوران هر پادشاه به تعداد زیادی ضرب می‌شدند و وزنی حدود ۲/۲۵ گرم داشتند (سرفراز و آورزمانی، ۱۳۸۵: ۱۰۵).

واحدهای سکه‌ای که توسط دولت ساسانی ضرب می‌شدند عبارت بودند از دینار طلا و درهم نقره، "دنگ" که معادل یک ششم درهم بود، و "پشیز" که سکه‌ای برای معاملات محلی روزانه به کار می‌رفت (دریایی، ۱۳۸۴: ۱۱۵). ساسانیان با ضرب سکه‌های زرین، سنت ضرب سکه‌های طلا که توسط اشکانیان رواج داشت را دوباره احیا کردند (Gignoux and Bates, 1995 : 412).

سنت‌های هخامنشی و اشکانی

در دوران امپراتوری هخامنشی، سکه‌هایی از طلا، نقره و مس ضرب می‌شدند. اشکانیان نیز به طور عمده سکه‌های نقره و مس ضرب می‌کردند. ساسانیان با بازگشت به سنت‌های هخامنشی و استفاده از سکه‌های زرین، علاوه بر احیای این سنت‌ها، هدف خود را از ضرب سکه‌های طلا، کسب وجهه و اعتبار و توسل به این سنت‌های کهن نشان دادند (Paruk, 1924 : 31).

نتیجه‌گیری

سکه‌ها از مهم‌ترین اسناد برای شناخت و مطالعه ابعاد گوناگون سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، هنری و مذهبی دوران خود به‌شمار

در مخزن موزه رشت، بیش از هزار سکه منتسب به شاهان ساسانی نگهداری می‌شود. بسیاری از این سکه‌ها تکراری‌اند و به ضرابخانه‌های مشابهی تعلق دارند و دارای نقش‌مایه‌هایی تقریباً یکسان از یک پادشاه هستند. در این پژوهش تلاش شده است نمونه‌هایی انتخاب شود که از نظر وضوح تصویر کیفیت بالاتری داشته و دارای نقش‌مایه‌ها و نوشته‌هایی متفاوت از دیگر سکه‌ها باشند.

در بررسی‌های انجام‌شده مشخص گردید که بیشترین سکه‌های ساسانی موجود در این موزه، مربوط به خسرو دوم و نرسه است. همچنین شایان توجه است که در میان این مجموعه، تعداد قابل‌توجهی سکه جعلی نیز مشاهده شده است.

سکه‌های ساسانی موجود در موزه رشت متعلق به ۱۲ تن از پادشاهان این سلسله هستند که به‌ترتیب توالی تاریخی شامل: اردشیر یکم، شاپور یکم، بهرام دوم، نرسه، شاپور دوم، بهرام چهارم، یزدگرد یکم، پیروز، قباد یکم، خسرو یکم، هرمز چهارم، خسرو دوم و بهرام پنجم می‌باشند.

تمامی سکه‌های این موزه به خط پهلوی ساسانی نگاشته شده‌اند و مضامین مذهبی و سیاسی در آن‌ها به‌وضوح قابل مشاهده است. نمادها و عناصر مرتبط با آیین زرتشتی، همچون احترام به ایزد مهر و ایزدبانوی آناهیتا، در نقوش سکه‌ها به‌روشنی بازتاب یافته‌اند. به‌ویژه تصویر آتشدان در پشت تمامی سکه‌ها بیانگر جایگاه و اهمیت آیین مزدیسنا در این دوره است.

در پایان باید به اهمیت سامان‌دهی و نمایش مناسب این مجموعه در موزه رشت اشاره کرد. ارائه زیباشناختی این آثار در ارتباطی معنادار با دیگر اشیای باستانی، می‌تواند تجربه‌ای مفید و آموزنده برای مخاطبان عام و پژوهشگران حوزه مطالعات فرهنگی و تاریخی فراهم آورد.

منابع

آموزگار، ژاله (۱۳۷۶). تاریخ اساطیری ایران. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
آورزمانی، فریدون (۱۳۹۳). هنر ساسانی. تهران: نشر پازینه.

سکه‌های این دوره از نظر نقوش بسیار متنوع‌اند و از جنس طلا، نقره، برنز و آلیاژی‌هایی چون قلع و سرب ساخته شده‌اند، هرچند اغلب آن‌ها از جنس نقره‌اند. از نوآوری‌های این دوره می‌توان به ضرب سکه‌های نازک اشاره کرد. تصویر نیم‌تنه پادشاهان به‌صورت نیم‌رخ راست، با تاجی ویژه برای هر پادشاه، از شاخص‌ترین ویژگی‌های سکه‌های ساسانی است. در دوره‌های نخست این سلسله، شاهان در سکه‌ها از لقب‌هایی بهره می‌بردند که نشان‌دهنده جایگاه فره‌مند، دینی و سیاسی آن‌ها بود. لقب‌هایی همچون «چهر از ایزدان» که بیش از یک قرن بر سکه‌ها نقش بست، حاکی از خاستگاه ایزدی پادشاه و مشروعیت الهی اوست.

با گسترش قدرت سازمان دینی و روحانیون زرتشتی، تلاش‌هایی در جهت محدودسازی اقتدار مطلق شاهان صورت گرفت. به‌نظر می‌رسد حذف لقب «چهر از ایزدان» و ساده‌تر شدن لقب‌ها بر سکه‌های دوره‌های بعدی، بی‌ارتباط با این تحولات نبوده است.

سکه‌های ساسانی موجود در موزه رشت که به دوره‌های گوناگون این سلسله تعلق دارند، نمونه‌هایی بارز از مطالب مذکور هستند. این سکه‌ها نه‌تنها نمایانگر روابط تجاری و ساختار سیاسی، بلکه بازتاب‌دهنده جهان‌بینی دینی و هویت فرهنگی عصر ساسانی‌اند. به‌ویژه نمادهای مذهبی مانند تاج کنگره‌دار (نماد اورمزد) و آتشدان که در پشت اغلب سکه‌ها نقش بسته، به‌روشنی گویای پیوند ناگسستنی دین و قدرت در این دوره هستند.

با مطالعه تصاویر سکه‌ها می‌توان به‌درستی به چهره واقعی شهریاران ساسانی و مهم‌تر از آن، به باورهای دینی و ایدئولوژیک آنان پی برد؛ باورهایی که به‌شیوه‌ای نمادین و درخشان در نقش‌مایه‌ها و نگاره‌های روی و پشت سکه‌ها بازتاب یافته‌اند. افزون بر نگاره‌ها، تمامی سکه‌ها دارای نوشته‌هایی هستند که در آن‌ها نام پادشاه مربوطه درج شده است. این نوشته‌ها در ارزش‌گذاری علمی و موزه‌ای مجموعه‌ها اهمیت بسزایی دارند.

بر پشت بیشتر سکه‌ها، آتشدان ساسانی نقش بسته که اغلب با تصویر دو تن در دو سوی آن همراه است. در برخی نمونه‌ها نیز نمادهای کیهانی در اطراف شعله‌های آتش دیده می‌شوند که گویای پیوند میان آیین زرتشتی و کیهان‌شناسی مقدس آن دوره است.

ازدجینی، آذین (۱۳۸۰). سکه‌های ساسانی. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فرهنگ و زبانهای باستانی ایران دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه تهران.

امینی، امین (۱۳۸۹). سکه‌های ساسانی. تهران: نشر پازینه.

بهار، مهرداد (۱۳۶۹). بندهشن. فرنخ دادگی. تهران: نشر توس.

پرادا، ایدت (۱۳۸۳). هنر ایران باستان تمدن‌های پیش از اسلام. تهران: دانشگاه تهران.

پوپ، آرتور ایهام و فیلیپس اکرم (۱۳۸۷). سیری در هنر ایران. ج ۱. ترجمه نجف دریابندری. تهران: انتشارات علمی فرهنگی.

تفضلی، احمد (۱۳۷۵). تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام. به کوشش ژاله آموزگار. تهران: نشر سخن.

دادور، ابوالقاسم و الهام منصوری (۱۳۸۵). درآمدی به اسطوره‌ها و نمادهای ایران و هند در عهد باستان. دانشگاه تهران. تهران: انتشارات کله‌ر.

دوشن گیم، ژاک (۱۳۸۷). دین زرتشت. تاریخ ایران کمبریج: از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانیان. ج ۳. ب ۲. گردآورنده احسان یارشاطر. ترجمه حسن انوشه. تهران: نشر امیرکبیر.

سایکس، سرپرسی (۱۳۶۸). تاریخ ایران. ترجمه محمدتقی فخر دایی گیلان. تهران: انتشارات دنیای کتاب.

سایلی، ماریو و امیرتو شرا تو (۱۳۸۳). تاریخ هنر (هنر پارسی و ساسانی). ترجمه یعقوب آژند. تهران: انتشارات مولا.

سرفراز، علی اکبر و فریدون آوزرمانی (۱۳۸۵). سکه‌های ایران از آغاز تا زنده. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).

شیپمان، کلاوس (۱۳۹۶). مبانی تاریخ ساسانیان. ترجمه کیکاووس جهاننداری. تهران: نشر فرزاد.

غلامی، مریم (۱۳۹۳). القاب و نمادهای دینی در سکه‌های ساسانی. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه تهران.

فرای، ریچارد نلسون (۱۳۸۰). تاریخ باستانی ایران. ترجمه مسعود رجب نیا. تهران: انتشارات علمی فرهنگی.

کریستن سن، آرتور (۱۳۹۴). ایران در زمان ساسانیان. ترجمه رشید یاسمی تهران: نشر صدای معاصر.

گوبل، روبرت (۱۳۸۷). سکه‌های ساسانی. تاریخ ایران کمبریج: از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانیان. ج ۳. ب ۱. برگردان حسن انوشه. تهران: انتشارات امیرکبیر.

لوکونین، ولادیمیر گریگوریوچ (۱۳۸۴). تمدن ایران ساسانی. ترجمه رضا عنایت الله. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

مقدم، محمد (۱۳۸۸). جستاری در مهر و ناهید. تهران: نشر هیرمند.

مکنزی، دیویدنیل (۱۳۹۰). فرهنگ کوچک زبان پهلوی. ترجمه مهشید میرفخرایی. تهران: نشر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ملکم، سیرجان (۱۳۸۳). تاریخ کامل ایران. ترجمه میرزا اسماعیل حیرت. تهران: انتشارات دنیای کتاب.

نفیسی، سعید (۱۳۸۳). تاریخ و تمدن ایران ساسانی. تهران: انتشارات اساطیر.

نولدکه، تتودور (۱۳۷۸). تاریخ ایرانیان و عرب‌ها در زمان ساسانیان. ترجمه عباس زریاب. تهران: انتشارات انجمن آثار ملی.

هرمان، جرجینا (۱۳۷۳). تجدید حیات هنر و تمدن در ایران باستان. ترجمه مهرداد وحدتی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

هیلنز، جان (۱۳۹۱). شناخت اساطیر ایران. ترجمه ژاله آموزگار و احمد تفضلی. تهران: نشر چشمه.

یارشاطر، احسان (۱۳۸۰). تاریخ ایران از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانی. ج ۲. ترجمه حسن انوشه. تهران: انتشارات امیرکبیر.

Afram, M., & Gyselen, R. (2003–2012). *Sylloge Nummorum Sasanidarum*. Paris–Berlin–Wien.

Bd. 1: *Ardashir I – Shapur I* (2003)

Bd. 2: *Ohrmazd I – Ohrmazd II* (2012)

Bd. 3/1: *Shapur II – Kawad I/2. Regierung*

Bd. 3/2: *Katalogband* (2004)

Boyce, M. (1987a). Ātaš. In E. Yarshater (Ed.), *Encyclopaedia Iranica* (Vol. 3, Fasc. 1, pp. 1–5).

Daryaee, T. (2012). The Sasanian Empire. In T. Daryaee (Ed.), *The Oxford Handbook of Iranian History* (pp. 187–207). Oxford University Press.

Göbl, R. (2006). Sasanian coins. In E. Yarshater (Ed.), *The Cambridge History of Iran* (Vol. 3(1), pp. 322–342). Cambridge University Press.

Gignoux, P., & Bates, M. (1995). Dinar. In E. Yarshater (Ed.), *Encyclopaedia Iranica* (Vol. 7, Fasc. 4, pp. 412–416).

Gyselen, R. (2003). Shapur I. In M. Afram & R. Gyselen, *Sylloge Nummorum Sasanidarum* (Bd. 1: *Ardashir I – Shapur I*). Wien.

Paruck, F. D. J. (1924). *Sāsānian coins*. Bombay.

سکه‌های ساسانی موزه رشت و توضیحات تکمیلی

				
شکل ۱				
۱	اردشیر یکم	درهم سیمین	ضرابخانه فاقد	موزه رشت: ۱۲۳۸۴
رو: نیم‌تنه‌ی اردشیر یکم، تیاری بدون گوشه (زبانه‌ی روی گوش) و دیهیم بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ پیرامون، نوشته‌ی پهلوی ساسانی mzdysn bgy 'rthštr MLK'n MLK' 'yl'n MNW ctry MN yzd'n "بغ مزدایرست اردشیر شاهان‌شاه ایران که چهر از یزدان دارد" و زنجیره				
پشت: آتشدان؛ پیرامون، نوشته‌ی پهلوی ساسانی nwr' zy 'rthštr "آتش اردشیر؛ پیرامون آن، زنجیره				

				
شکل ۲: اردشیر یکم، درهم سیمین				
این تصویر درهم سیمین دیگری از اردشیر یکم را نشان می‌دهد که نگاره و نوشته آن این‌گونه‌اند: رو: نیم‌تنه اردشیر یکم، با طره در بالا و دیهیم بر سر، رو به راست؛ پیرامون، نوشته‌ی پهلوی ساسانی mzdysn bgy 'rthštr MLK'n MLK' 'yl'n MNW ctry MN yzd'n "بغ مزدایرست اردشیر شاهان‌شاه ایران که چهر از یزدان دارد؛ پیرامون آن، زنجیره / پشت: آتشدان؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی nwr' zy 'rthštr "آتش اردشیر؛ پیرامون آن، زنجیره.				

				
شکل ۳				
۲	شاپور یکم	درهم سیمین	ضرابخانه فاقد	موزه‌ی رشت: ۶۴۴۲
رو: نیم‌تنه‌ی شاپور یکم، تیاری و تاج کنگره‌دار و دیهیم بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ پیرامون، نوشته‌ی پهلوی ساسانی mzdysn bgy Šhpwhry MLK'n MLK' 'yl'n MNW ctry MN yzd'n "بغ مزدایرست شاپور شاهان‌شاه ایران که چهر از یزدان دارد؛ پیرامون آن، زنجیره				
پشت: آتشدان و دو نگهبان ایستاده پشت به آن؛ بالا سوی چپ، دیهیم؛ پیرامون، نوشته‌ی پهلوی ساسانی nwr' zy Šhpwhry "آتش شاپور" و زنجیره				

شکل ۴: شاپور یکم، درهم سیمین

این تصویر درهم سیمین شاپور یکم را نشان می‌دهد که نگاره و نوشته‌ی آن به شرح زیر است:
رو: نیم‌تنه‌ی شاپور یکم با تیاری بدون زبانه‌ی روی گوش، تاج کنگره‌دار و دیهیم بر سر، همراه با طره‌ای در بالا، رو به راست. در پیرامون تصویر، نوشته‌ی پهلوی ساسانی به صورت زیر آمده است:

mzdysn bgy Šhpwhri MLK'n MLK' 'yl'n MNW ctry MN yzd'n

ترجمه: "بغ مزدایرست شاپور شاهان‌شاه ایران که چهر از یزدان دارد."

همچنین، در اطراف این نوشته زنجیره‌ای دیده می‌شود.

پشت: آتشدان با دو نگهبان ایستاده که پشت به آن دارند. در پیرامون این تصویر، نوشته‌ی پهلوی ساسانی به شرح زیر است:

nwr' zy Šhpwhri

ترجمه: "آتش شاپور."

زنجیره‌ای نیز در اطراف این تصویر قرار دارد.

شاپور در سکه‌هایش خود را فقط به عنوان "شاهنشاه ایران" می‌خواند، در حالی که در سنگ‌نوشته‌هایش لقب "شاهنشاه ایران و انیران" دارد. به عقیده گوبل، دلیل افزودن این لقب در سنگ‌نوشته‌هایش را باید در پیروزی وی بر والریانوس، امپراتور روم، و دستگیری او در سال ۲۶۰ میلادی دانست (گوبل، ۱۳۹۱: ۷۳). بر روی سکه‌ها شاهد تاج کنگره‌ای هستیم. تاج کنگره‌ای را نماد "اورمزد" می‌دانند که به عنوان خدای اصلی زرتشتیان، نمادهایش در روی تاج‌های شاهانی چون اردشیر بابکان، شاپور یکم و شاهان اواخر ساسانی دیده می‌شود. این تاج کنگره‌ای مشابه تاج نقش "اورمزد" در نقش برجسته اعطای مقام شاهی اردشیر در نقش رستم، نقش رجب و فیروزآباد می‌باشد. باید خاطر نشان کرد که تاج کنگره‌ای در روزگار هخامنشی پدید آمد و نخستین بار نقش ایزد بزرگ زرتشتیان شد. در نقش برجسته‌های هخامنشی، تصویر ایزد با بال‌های برافراشته نشان داده شده که تاج کنگره‌ای بر سر دارد. پس از سقوط هخامنشیان، تصویر تاج کنگره‌ای بر سکه‌های بعضی از فرمانروایان پارس نیز ضرب می‌شد که در واقع تاج شاه - موبد بود (لوکونین، ۱۳۸۴: ۷۱).

در دوره شاپور یکم، جانشین اردشیر، تصاویر پشت سکه‌ها تغییر می‌کنند. شاپور نوع دیگری از آتشدان متفاوت‌تر از دوره اردشیر بابکان را برای سکه‌هایش انتخاب کرد که ستون‌های کمی داشت. تغییر مهم دیگری که در این زمان رخ داد این بود که آتشدان اصلی توسط دو شخصی که در پیرامون آن بودند، احاطه شده بود. این نقش، یعنی آتشدان با تصاویری در پیرامون آن، تصویر پشت سکه‌های تمام شاهان ساسانی شد و حتی تا سکه‌های عرب ساسانی نیز ادامه یافت (Gyselen, 2003: 36).

آتشدانی که دو شخص در کنار آن هستند، طرح جدیدی در سکه‌زنی ایرانی نیست، چون این تصویر در سکه‌های "فرترکه‌های" ^۱ پارس نیز دیده می‌شود. این اشخاص عصای سلطنتی و شمشیر در دست دارند و تاج کنگره‌ای بر سر و ریش منگوله‌دار و سربند دارند که نشانه‌های شاهی بودند. بنابراین، این نشانه‌ها نشان می‌دهند که یکی از این اشخاص باید خود شاه باشد. البته برخلاف شاه که گوی در بالای تاج کنگره‌ای داشت، اشخاص پشت سکه این گوی را ندارند. بنابراین گوبل معتقد است با توجه به این مسئله، آن‌ها نمی‌توانستند شاه باشند، بلکه می‌توانستند دو دین‌مرد باشند. اگر این دو شخصیت دین‌مرد بودند، در آن صورت باید برسم ^۲ در دست داشته باشند نه نیزه و شمشیر. به علاوه، در برخی از سکه‌های شاپور، شخص گوی یا کوریمبوسی در بالای تاج کنگره‌ای خود دارند. بنابراین با توجه به نشانه‌های شاهی که این دو شخص دارند، شاید بتوان گفت که یکی از آن‌ها خود شاه بوده است (غلامی، ۱۳۹۳: ۱۲۳).

^۱ این گروه از شاهان پارس که در زمان پادشاهان سلوکی (قرن سوم قبل از میلاد) در ایالت پارس حکمرانی می‌کردند. برای آگاهی بیشتر ر.ک به: (سرفراز و آورزمانی، ۱۳۸۵).

^۲ کلمه barsóm که از اصل اوستایی -sman- bar گرفته شده، عبارت از شاخه‌های بریده درخت که بعدها نوع آن نیز در کتب متأخر ذکر شد و به شاخه‌های درخت انار اطلاق می‌شده است البته برسم حقیقی رفته رفته جای خود را به برسم‌های فلزی از جنس برنج و یا نقره داد که تاکنون نیز کاربرد دارد. برای آگاهی بیشتر ر.ک به: (پورداد، ۱۳۷۷، ج ۱).

شکل ۵

شکل ۶: بهرام دوم، درهم سیمین

این تصویر درهم سیمین دیگری از بهرام دوم را نشان می‌دهد که نگاره و نوشته‌ی آن این گونه‌اند: رو: نیم‌تنه‌ی بهرام دوم و شهبانویش رو به راست؛ سوی راست، نیم‌تنه‌ی ایزدبانو آناهیتا که دیهیمی به آن‌ها پیشکش می‌کند، رو به چپ؛ بهرام دوم تاج بال‌دار و دیهیم، شهبانو تاج آراسته به سر شیردال و دیهیم و ایزدبانو آناهیتا تاج آراسته به سر شاهین و دیهیم بر سر دارند؛ پیرامون، نوشته‌ی پهلوی ساسانی *mzdyšn bgy wrhr'n MLK'n MLK' 'yl'n w 'nyl'n MNW ctry MN yzd'n* "بغ مزداپرست بهرام شاهان‌شاه ایران که چهر از یزدان دارد"، پیرامون آن، زنجیره؛ پشت: آتشدان؛ سوی چپ، بهرام دوم و سوی راست، ایزدبانو آناهیتا؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ ایزدبانو آناهیتا، دیهیمی به آتش پیشکش می‌کند؛ سوی چپ آتش، دیهیم؛ پیرامون، نوشته‌ی پهلوی ساسانی *twt y' wrhr'n* "آتش بهرام"، پیرامون آن، زنجیره.

چنان‌که سکه‌ها نشان می‌دهند، میثاق ساختن تاج‌های اختصاصی چنان استوار بود که هرگاه روی‌داد ناگواری چون اسارت یا غصب تاج و تخت، رشته پادشاهی را می‌گسست، وی در رسیدن دوباره به پادشاهی ناگزیر بود تاج تازه‌ای اختیار کند؛ زیرا تاج نماد خوژه یا هاله پادشاهی بود. تاج تازه را بر پایه تاج پیشین می‌ساختند و تاج تازه تاج پیشین پادشاه را در شکلی سنگین‌تر و پرجاذبه‌تر نشان می‌داد. نشانه‌ها را بر دایره کوچک زرینی می‌نشاندند و بعدها حتی بخش قوس‌داری بالای سر پیدا می‌شود. پیچیدگی فزاینده عناصر سرانجام تاج را چندان سنگین کرد که در مواردی که پادشاه به بار عام می‌نشست، تاج را با زنجیری درست از بالای سرش می‌آویختند. گویند که گرانی تاج خسرو دوم سرانجام به ۹۱ کیلوگرم رسید. تاج‌های ساسانی، تصادفاً، تأثیر سازنده مشخصی روی تاج‌های اروپایی گذاشتند. در دوره اشکانی، موی سر پادشاه به دو گوی از طره‌های دقیقاً آراسته تقسیم می‌شد که یکی در بالای تاج و دیگری در پشت سر قرار داشت؛ در دوره ساسانی، طره‌ی بالای سر (که احتمالاً کلاه‌گیس بود) در واقع بخشی از تاج گردید، زیرا این طره و روی سر را پارچه‌ی ابریشمی نازکی که رنگ روشنی داشت می‌پوشانید (گوبل، ۱۳۸۷: ۴۳۲).

شکل ۷: نرسه، درهم سیمین

این تصویر درهم سیمینی از نرسه را نشان می‌دهد که نگاره و نوشته‌ی آن این گونه‌اند:

رو: نیم‌تنه نرسه، با تاج گوی‌دار و دیهیم بر سر، رو به راست؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی کوتاه‌شده و ناخوانای

mzdysn bgy nrshy MLK'n MLK' 'yl'n w 'nyl'n MNW ctry MN yzd'n

«بغ مزدایرست نرسه شاهان‌شاه ایران که چهر از یزدان دارد»؛ پیرامون آن، زنجیره.

پشت: آتشدان؛ سوی چپ، نرسه و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی ناخوانای

nwr' zy nrshy

«آتش نرسه»؛ پیرامون آن، زنجیره.

شکل ۸

۴	نرسه	درهم سیمین	ضرابخانه فاقد	موزه رشت: ۳۱۳۵
رو: نیم‌تنه نرسه، تاج گوی‌دار و دیهیم بر سر و با موی بافته، رو به راست؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی کوتاه‌شده mzdysn bgy nrshy MLK'n MLK' 'yl'n w 'nyl'n MNW ctry MN yzd'n				
پشت: آتشدان؛ سوی چپ، نرسه و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ بالا سوی راست، چلیپای ایرانی شاخ‌دار و بالا سوی چپ، دیهیم؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی nwr' zy nrshy "آتش نرسه"؛ پیرامون آن، زنجیره				

شکل ۹

۵	شاپور دوم	درهم سیمین	ضرابخانه فاقد	موزه رشت: ۱۲۳۸۷
رو: نیم‌تنه شاپور دوم، تاج کنگره‌دار و دیهیم بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی mzdysn bgy Šhpwhry MLK'n MLK' 'yl'n				
پشت: آتشدان؛ سوی چپ، شاپور دوم و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی nwr' Šh "آتش شاپور"؛ پیرامون آن، زنجیره				

نوشته روی ستون آتشدان: L'ast-y (rāst) می‌باشد که مفهوم این کلمه دقیقاً مشخص نیست و ممکن است برای بیان صفتی برای شاه و به معنای «عادل و درستکار» بوده باشد (Göbl, 1971 : 27).

در این نمونه، ستون آتشدان بر دو پایه قرار گرفته و دو پرچم به طرفین آن آویخته شده است. ظرف آتشدان از سه قطعه چهارگوش تشکیل شده است. در فضای سمت چپ آتشدان و پشت شاه، عبارت (skstn) حک شده است که این نشانه، در حقیقت نام محل ضرب سکه بوده و منظور از آن ایالت سیستان می‌باشد. بر سکه‌های دوران این پادشاه، علائم و اختصارات بی‌شماری حک شده که از میان آن‌ها می‌توان به صلیب شکسته (از نشانه‌های امپراتوری کوشان و شرق ایران)، نشان فروهر یا شهریار، نشانه ولیعهدی (علامتی همانند سر قوچ)، سه، و نشانه‌هایی شبیه به تمغا اشاره نمود (ازدجینی، ۱۳۸۰: ۹۸-۹۹).

شکل ۱۰

۶	بهرام چهارم	درهم سیمین	ضرابخانه ناخوانا	موزه رشت: ۶۴۴۳
رو: نیم‌تنه بهرام چهارم، تاج بال‌دار و دیهیم بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی mzdysn wrhr'n MLK'n "مزدایرست بهرام شاهان..." و زنجیره				
پشت: آتشدان؛ سوی چپ، بهرام چهارم و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ به جای آتش، نیم‌تنه خوزه رو به راست؛ روی ستون و پایین سوی چپ و راست، نوشته پهلوی ناخوانا؛ پیرامون، زنجیره				

شکل ۱۱

۷	یزدگرد یکم	درهم سیمین	ضرابخانه فاقد	موزه رشت: ۶۴۱۰
رو: نیم‌تنه یزدگرد یکم، تاج ماه نو و دیهیم بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی mzdysn bgy l'mštyl yzdkrty MLK'n MLK' 'yl'n "بغ مزدایرست دلخوشی شاهنشاهی یزدگرد شاهان شاه ایران؛ پیرامون آن، زنجیره				
پشت: آتشدان؛ سوی چپ، بهرام چهارم و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ روی ستون، نوشته پهلوی ساسانی whr (کوتاه‌شده نام بهرام) پیرامون و دو سوی آتش، نوشته پهلوی ساسانی tšy yz whr l'mštyl yzdkrty "آتش بهرام دلخوشی شاهنشاهی یزدگرد" و زنجیره				

شکل ۱۲

۸	پیروز	درهم سیمین	ضرابخانه ناخوانا	موزه رشت: ۱۲۴۷۷
رو: نیم‌تنه پیروز، تاج کنگره‌دار با دو ماه نو و دیهیم بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی mzdysn kdy pyrwey "مزدایرست بزرگ پیروز؛ پیرامون آن، زنجیره				
پشت: آتشدان؛ سوی چپ، پیروز و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست و چپ نوشته پهلوی ساسانی ناخوانا؛ پیرامون، زنجیره				

شکل ۱۳

۹	پیروز	درهم سیمین (نمونه‌ی دیگر)	ضرابخانه داراب گرد	موزه رشت: ۶۴۳۸
رو: نیم‌تنه پیروز، تاج کنگره‌دار با دو ماه نو و دیهیم بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی kdy pyrwcy؛ پشت: آتشدان؛ سوی چپ، پیروز و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست نوشته پهلوی ساسانی P (سرواژه‌ی پیروز) و چپ نوشته پهلوی ساسانی DA (کوتاه‌شده‌ی دارابگرد)؛ پیرامون، زنجیره				

شکل ۱۴: پیروز، درهم سیمین

این تصویر درهم سیمین دیگری از پیروز را نشان می‌دهد که نگاره و نوشته آن این گونه‌اند: رو: نیم‌تنه پیروز، تاج دار ماه نو و دیهیم بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ پیرامون، نوشته پهلوی ساسانی کوتاه‌شده و ناخوانای pyrwcy ... "پیروز..." و زنجیره / پشت: آتشدان؛ سوی چپ، پیروز و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست نوشته پهلوی ساسانی BBA "دربار" و سوی چپ، نوشته پهلوی ساسانی ناخوانا؛ پیرامون، زنجیره.

شکل ۱۵

۱۰	کوادیکم	درهم سیمین	ضرابخانه ایران خوزه شاپور	موزه رشت: ۱۱۹۵
رو: نیم‌تنه‌ی کوادیکم، تاج کنگره‌دار ماه نو بر سر با دو نوار افراشته و طره در بالا، رو به راست؛ روی شانه‌ها، دو نوار افراشته؛ بالای نوارها، دو ستاره؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی kdy kw'ty "کوادیکم بزرگ"؛ پیرامون، زنجیره و سه "ماه و ستاره"				
پشت: آتشدان؛ سوی چپ، کوادیکم و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی AY "ایران خوره‌شاپور"؛ سوی چپ سال شاهی به پهلوی ساسانی hšt "هشت"؛ پیرامون، دو زنجیره				

شکل ۱۶

۱۱	کواد یکم	درهم سیمین (نمونه‌ی دیگر)	ضرابخانه خوزه شاپور	موزه رشت: ۱۲۱۲۲
رو: نیم‌تنه کواد یکم، تاج کنگره‌دار ماه نو بر سر با دو نوار افراشته و طره در بالا، رو به راست؛ روی شانه‌ها، دو نوار افراشته؛ بالای نوارها، دو ستاره؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی 'kdy kw'ty' کواد بزرگ؛ پیرامون، زنجیره و سه "ماه و ستاره"				
پشت: آتشدان؛ سوی چپ، کواد یکم و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی 'AY' ایران خوره‌شاپور؛ سوی چپ سال شاهی به پهلوی ساسانی 'chldh' "چهارده"؛ پیرامون، دو زنجیره				

شکل ۱۷

۱۲	خسرو یکم	درهم سیمین	ضرابخانه ابرشهر	موزه رشت: ۱۲۳۸۵
رو: نیم‌تنه خسرو یکم، تاج کنگره‌دار ماه نو بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ روی شانه‌ها، دو ماه نو و دو نوار افراشته؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی 'hwslyw' "خسرو" و سوی چپ، 'pzw' "افزون"؛ پیرامون، زنجیره و سه "ماه نو"				
پشت: آتشدان؛ دو سوی آن، دو نگهبان ایستاده روبه‌رو؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی 'GW' "قم" و سوی چپ سال به پهلوی ساسانی 'pncwstw' "بیست و پنج"؛ پیرامون، زنجیره				

شکل ۱۸

۱۳	خسرو یکم	درهم سیمین (نمونه‌ی دیگر)	ضرابخانه نهاوند	موزه رشت: ۱۳۱۵۱
رو: نیم‌تنه خسرو یکم، تاج کنگره‌دار ماه نو بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ روی شانه‌ها، دو ماه نو و دو نوار افراشته؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی 'hwslyw' "خسرو" و سوی چپ، 'pzw' "افزون"؛ پیرامون، زنجیره و سه "ماه نو"				
پشت: آتشدان؛ دو سوی آن، دو نگهبان ایستاده روبه‌رو؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی 'APL' "اپر شهر" و سوی چپ سال به پهلوی ساسانی 'hstwtsw' "بیست و هشت"؛ پیرامون، زنجیره				

لقب خسرو انوشیروان در سکه‌ها در ابتدا «ابزون» بوده است. این لقب در ششمین سال پادشاهی خسرو اضافه می‌شود. احتمالاً خسرو تنها پس از سرکوب کامل جنبش مزدک و برای برقراری نظم مورد نیاز، اقدام به درج این عنوان بر روی سکه‌ها کرده است (غلامی، ۱۳۹۳: ۵۰).

پشت سکه: تصویر آتشدان دیده می‌شود که شعله‌های آتش از آن زبانه می‌کشد. در پیرامون آتشدان، تصویر دو نگهبان نقش شده که دستان خود را بر شمشیری تکیه داده‌اند و از روبه‌رو نشان داده شده‌اند. در دو سوی آتش، ماه و ستاره دیده می‌شوند. در سمت راست، نام ضرابخانه به خط پهلوی ساسانی، و در سمت چپ، سال ضرب سکه نقش بسته است. در پیرامون، زنجیره‌ای به شکل مروارید به چشم می‌خورد.

ضرابخانه: ST (استخر)

سال ضرب سکه: dw'cdh (dawāzdh) - سال ۱۲

بر روی برخی سکه‌ها، نام خسرو به صورت «هئو سرود» نقش گردیده است. این واژه از دو بخش «هئو» به معنای خوب و «سرود» به معنای آواز تشکیل شده است؛ بنابراین، خسرو یعنی «خوب سروده‌شده» و به تعبیر بهتر، خوش‌آواز یا نیک‌نام معنا می‌دهد.

خسرو اول، ملقب به انوشیروان (۵۷۹-۵۳۱ م)، پس از رسیدن به حکومت، دست به اصلاحات همه‌جانبه زد و تدبیر و کاردانی او سبب گردید که بسیاری از مشکلات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی از میان برود و حکومتی مقتدر پدید آید. همگام با تحولات اقتصادی و تعدیل مالیات‌ها، اصلاحاتی نیز در اداره امور نظامی و اداری صورت گرفت. توسعه و احداث شهرها در مدت نزدیک به نیم قرن حکومت انوشیروان، حکایت از رونق تجارت و بهبود اوضاع اقتصادی دارد (آورزمانی، ۱۳۹۳: ۱۳۰-۱۳۱).

سنت مزدایی به خسرو لقب انوشیروان دارای روان نامیرا داده است که بی‌گمان به سبب سرکوب مزدکیان و به پیروزی رساندن دین بهی بوده است (دوشن‌گیمن، ۱۳۸۷: ۳۲۳).

				
۱۴	هرمزد چهارم	درهم سیمین	ضرابخانه ایران خوزه شاپور	موزه رشت: ۱۴۴۳
رو: نیم‌تنه هرمزد چهارم، تاج کنگره‌دار ماه نو بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ روی شانه‌ها، دو ماه نو و دو نوار افراشته؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی 'hrmzd' "هرمزد" و سوی چپ، 'pzw'n "افزون"؛ پیرامون، زنجیره و سه "ماه نو"				
پشت: آتشدان؛ دو سوی آن، دو نگهبان ایستاده روبه‌رو؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی NYH "تپاوند" و سوی چپ سال به پهلوی ساسانی 'tš' "ته"؛ پیرامون، زنجیره				

شکل ۱۹

				
۱۵	هرمزد چهارم	درهم سیمین (نمونه‌ی دیگر)	ضرابخانه خوزه شاپور	موزه رشت: ۱۵۷۹۵
رو: نیم‌تنه هرمزد چهارم، تاج کنگره‌دار ماه نو بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ روی شانه‌ها، دو ماه نو و دو نوار افراشته؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی 'hrmzd' "هرمزد" و سوی چپ، 'pzw'n "افزون"؛ پیرامون، زنجیره و سه "ماه نو"				
پشت: آتشدان؛ دو سوی آن، دو نگهبان ایستاده روبه‌رو؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی AYLAN "ایران خوره‌شاپور" و سوی چپ سال به پهلوی ساسانی 'šr' "ده"؛ پیرامون، زنجیره				

شکل ۲۰

پس از مرگ انوشیروان، پسرش هرمز بر تخت نشست. در اغلب منابع هرمز را حامی و پشتیبان ضعفا و دشمن اشراف و بزرگان معرفی نموده‌اند، او می‌خواست مانند نیای خود برای مهار کردن قدرت روزافزون اشراف و بزرگان از نیروی مردم استفاده کند اما در این راه موفق نگردید. خط روی سکه‌های وی بسیار خوانا و

دقیق نوشته شده بدین جهت اغلب باستان شناسان که به دنبال شهرهای گمشده ساسانی بودند نام ضرابخانه‌ها و شهرها را از روی سکه هرمز چهارم پیدا نموده‌اند (آورزمانی، ۱۳۹۳: ۱۳۴-۱۳۵).

شکل ۲۱

۱۶	خسرو دوم	درهم سیمین	ضرابخانه گرم کرمان	موزه رشت: ۶۴۱۲
رو: نیم‌تنه خسرو دوم، تاج بال‌دار "ماه و ستاره" بر سر، رو به راست؛ روی شانه‌ها، دو ماه نو و دو نوار افراشته؛ دو سوی تاج، "ماه و ستاره" و ستاره؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی hwsrwy "خسرو" و سوی چپ، نوشته پهلوی ساسانی GDH 'pzw'n "خوره افزود؛ پیرامون، دو زنجیره و سه "ماه و ستاره" پشت: آتشدان؛ دو سوی آن، دو نگهبان ایستاده روبه‌رو؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی GLM "گرم کرمان" و سوی چپ سال به پهلوی ساسانی hštwstw "بیست و هشت؛ پیرامون، سه زنجیره و چهار "ماه و ستاره"				

سکه‌های خسرو دوم به دو دسته متداول و ویژه تقسیم‌پذیر است. نقش روی سکه‌های متداول نوع اول، تصویر نیم‌رخ راست شاه با تاجی همانند تاج خسرو انوشیروان است. گمان می‌رود سکه‌های متداول نوع دوم، تحت تأثیر اتفاقات تاریخی خاصی ضرب شده باشند. چندی پس از به تخت نشستن خسرو، بهرام چوبین بر علیه او شورش کرد. به همین دلیل، خسرو ناگزیر شد به روم شرقی پناه ببرد. با این حال، پس از مدتی با کمک نیروی نظامی روم شرقی به پایتخت بازگشت.

در نتیجه، سکه‌هایی که از این زمان به بعد ضرب شده‌اند، تحت تأثیر این رویدادها با نوع قبلی تفاوت دارند؛ به گونه‌ای که تاج خسرو در این سکه‌ها به بال‌های ایزد بهرام، به عنوان نماد پیروزی، مزین شده است. از این زمان به بعد، خسرو لقب «پرویز» را برای خود برگزید (ازدجینی، ۱۳۸۰: ۱۷۳).

شکل ۲۲

۱۷	خسرو دوم	درهم سیمین (نمونه‌ی دیگر)	ضرابخانه رامهرمز	موزه رشت: ۱۱۶۴۸
رو: نیم‌تنه خسرو دوم، تاج بال‌دار "ماه و ستاره" بر سر، رو به راست؛ روی شانه‌ها، دو ماه نو و دو نوار افراشته؛ دو سوی تاج، "ماه و ستاره" و ستاره؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی hwsrwy "خسرو" و سوی چپ، نوشته پهلوی ساسانی GDH 'pzw'n "خوره افزود؛ پیرامون، دو زنجیره و سه "ماه و ستاره" پشت: آتشدان؛ دو سوی آن، دو نگهبان ایستاده روبه‌رو؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی LAM "رامهرمز" و سوی چپ سال به پهلوی ساسانی TLYN "دو؛ پیرامون، سه زنجیره و چهار "ماه و ستاره"				

شکل ۲۳

۱۸	خسرو دوم	درهم سیمین (نمونه‌ی دیگر)	ضرابخانه ناشناخته	موزه رشت: ۱۵۷۸۵
رو: نیم‌تنه خسرو دوم، تاج بال‌دار "ماه و ستاره" بر سر، رو به راست؛ روی شانه‌ها، دو ماه نو و دو نوار افراشته؛ دو سوی تاج، "ماه و ستاره" و ستاره؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی hwsrwy "خسرو" و سوی چپ، نوشته پهلوی ساسانی GDH 'pzwn "خوره افزود"؛ پیرامون، دو زنجیره و سه "ماه و ستاره" پشت: آتشدان؛ دو سوی آن، دو نگهبان ایستاده روبه‌رو؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی DL "سکه‌خانه ناشناخته" و سوی چپ سال به پهلوی ساسانی ch'ldh "چهارده"؛ پیرامون، سه زنجیره و چهار "ماه و ستاره"				

شکل ۲۴

۱۹	خسرو دوم	درهم سیمین	ضرابخانه ری	موزه رشت: ۶۴۳۹
رو: نیم‌تنه خسرو دوم، تاج بال‌دار "ماه و ستاره" بر سر، رو به راست؛ روی شانه‌ها، ماه نو و دو نوار افراشته؛ دو سوی تاج، "ماه و ستاره" و ستاره؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی hwsrwy "خسرو" و سوی چپ، نوشته پهلوی ساسانی GDH 'pzwn "خوره افزون"؛ پیرامون، دو زنجیره و سه "ماه و ستاره"؛ در یک‌چهارم دوم، نوشته پهلوی ساسانی pd "شگفت" پشت: آتشدان؛ دو سوی آن، دو نگهبان ایستاده روبه‌رو؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی LD "ری" و سوی چپ سال به پهلوی ساسانی ناخوانا؛ پیرامون، سه زنجیره و چهار "ماه و ستاره"				

شکل ۲۵

۲۰	خسرو دوم	درهم سیمین (نمونه‌ی دیگر)	ضرابخانه اردشیر خوره	موزه رشت: ۱۴۴۸۲
رو: نیم‌تنه خسرو دوم، تاج بال‌دار "ماه و ستاره" بر سر، رو به راست؛ روی شانه‌ها، ماه نو و دو نوار افراشته؛ دو سوی تاج، "ماه و ستاره" و ستاره؛ سوی راست، نوشته پهلوی ساسانی hwsrwy "خسرو" و سوی چپ، نوشته‌ی پهلوی ساسانی GDH 'pzwn "خوره افزون"؛ پیرامون، دو زنجیره و سه "ماه و ستاره"؛ در یک‌چهارم دوم، نوشته پهلوی ساسانی pd "شگفت" پشت: آتشدان؛ دو سوی آن، دو نگهبان ایستاده روبه‌رو؛ دو سوی آتش، ماه و ستاره؛ سوی راست کوتاه‌شده نام سکه‌خانه به پهلوی ساسانی ALT "اردشیرخوره" و سوی چپ سال به پهلوی ساسانی y'csyh "سی و یک"؛ پیرامون، سه زنجیره و چهار "ماه و ستاره"				

شکل ۲۶

۲۱	بهرام پنجم	پشیز مفرغی	ضربخانه فاقد	موزه رشت: ۶۳۹۱
رو: نیم‌تنه بهرام پنجم، تاج کنگره‌دار ماه نو و دیهیم بر سر با طره در بالا، رو به راست؛ سوی راست، نشان ساسانی، پیرامون، زنجیره				
پشت: آتشدان؛ سوی چپ، بهرام پنجم و سوی راست، یک ایزد؛ هر دو ایستاده رو به آتشدان؛ پیرامون، زنجیره.				

جدول ۱: سکه‌های ساسانی موزه رشت

ردیف	شماره اموال	نام پادشاه	ارزش	وزن	قطر	محل ضرب	محل کشف
۱	۱۲۳۸۴	اردشیر یکم	درهم	۲/۷۵	۲/۲	فاقد	توقیفی
۲	۶۴۴۲	شاپور یکم	درهم	۳	۲/۵	فاقد	توقیفی
۳	۹۱۴۴	بهرام دوم	درهم	جعلی	جعلی	فاقد	توقیفی
۴	۳۱۳۵	نرسه	درهم	۴	۲/۷۵	فاقد	توقیفی
۵	۱۲۳۸۷	شاپور دوم	درهم	۳	۲	فاقد	توقیفی
۶	۶۴۴۳	بهرام چهارم	درهم	۳/۵	۲/۴	ناخوانا	توقیفی
۷	۶۴۱۰	یزدگرد یکم	درهم	۳/۵	۲/۲	ناخوانا	توقیفی
۸	۱۲۴۷۷	پیروز	درهم	۴	۲/۸	ناخوانا	توقیفی
۹	۶۴۳۸	پیروز	درهم	-	-	دارابگرد	توقیفی
۱۰	۱۱۹۵	کواد یکم	درهم	۴	۳	ایران خوزه شاپور	توقیفی
۱۱	۱۲۱۲۲	کواد یکم	درهم	-	-	ایران خوزه شاپور	توقیفی
۱۲	۱۲۳۸۵	خسرو یکم	درهم	۴	۳	قم	توقیفی
۱۳	۱۳۱۵۱	خسرو یکم	درهم	۴	۲/۸	ابره‌شهر	توقیفی
۱۴	۱۴۴۳	هرمز چهارم	درهم	۴	۳/۷۵	ن‌هاوند	توقیفی
۱۵	۱۵۷۹۵	هرمز چهارم	درهم	-	-	ایران خوزه شاپور	توقیفی
۱۶	۶۴۱۲	خسرو دوم	درهم	۴	۳/۲	گرم کرمان	توقیفی
۱۷	۱۱۶۴۸	خسرو دوم	درهم	-	-	رامهرمز	توقیفی
۱۸	۱۵۷۸۵	خسرو دوم	درهم	۴/۱۲	۳/۱	ناشناخته	توقیفی
۱۹	۶۴۳۹	خسرو دوم	درهم	۴	۳	ری	توقیفی
۲۰	۱۴۴۸۲	خسرو دوم	درهم	۳	۳/۱	اردشیر خوزه	توقیفی
۲۱	۶۳۹۱	بهرام پنجم	درهم	پشیز مفرغی	۱/۷	فاقد	توقیفی

شکل ۲۷: سکه‌های ساسانی رشت در یک قاب